

УДК 339.5:633.1

*О.М. ШПИЧАК, доктор економічних наук, професор, академік НААН,
завідувач відділення ціноутворення, інфраструктури ринку
та розвитку наукових інновацій*
*О.В. БОДНАР, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник*
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Вигоди та проблеми експорту зерна з України

Постановка проблеми. У сучасному світі при жорсткій конкуренції за місце на ринку економічна політика кожної розвинутої країни спрямована на розширення виробництва продукції з високою доданою вартістю, оскільки вона є джерелом економічного зростання та формування доходу держави. Як відомо, значна частка доданої вартості міститься у продукції з глибокою переробкою. Найбільш вдало це питання в аграрній галузі вирішили Голландія, яка є відомим експортером молочної продукції, племінних тварин, квітів, насіння та посадкового матеріалу сільськогосподарських культур, Іспанія – овочів та плодів, продуктів їх переробки, Бразилія – яловичини, Аргентина – м'ясної продукції та інші країни. Останніми роками Україна виправдано заявила про себе як один із серйозних лідерів у поставці зернових на світовий ринок. На даному етапі розвитку нашої країни значні темпи зростання експорту зерна є об'єктивною необхідністю, оскільки, за умов відсутності належної ємності внутрішнього ринку зернових, це забезпечує ефективність сільськогосподарського виробництва. Проте на перспективу необхідно бачити можливості, які ми втрачаємо при дотриманні цього напрямку розвитку вітчизняного ринку зерна з точки зору формування доданої вартості всередині країни, створення додаткових робочих місць, забезпечення власними високоякісними

продуктами харчування, зменшення негативного впливу світової кон'юнктури ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи доданої вартості були сформовані ще в працях класиків економічної думки. Існують різні підходи щодо поняття і джерел доданої вартості. Досить детально вони висвітлені у працях А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, Ф. Візера, Ж.Б. Сея, Дж. Кларка, А. Маршалла. Сучасні теорії створення доданої вартості запропоновані Дж. Джереффі [15], Р. Каплинські [16], М. Портером, А. Томпсоном та іншими [14, 17]. Досить аргументований енергетичний підхід при дослідженні цього питання у роботах Ф. Кене, С. Подолинського, М. Руденка та інших. Застосування теоретичних концепцій у виробничій діяльності було здійснено Дж. Стерном та Б. Стюартом, які запропонували оцінювати ефективність компанії за показником економічної доданої вартості (EVA). Серед вітчизняних дослідників та вчених близького зарубіжжя практичні оцінки щодо доданої вартості, створеної в аграрному секторі, здійснювалися В. Боєвим [5], М. Борхуновим, В. Зимовцем, І. Лукіновим [6], Б. Пасхавером [10], В. Протасовим, О. Шпичаком та ін. Проте за сучасних умов розвитку галузей сільськогосподарського виробництва прикладний аспект зазначеного питання вимагає подальшого дослідження з урахуванням нагальних викликів.

Мета статті – зіставити додану вартість, створену в результаті безпосереднього експорту зерна на даному етапі його функціонування, з альтернативними варіантами ви-

© О.М. Шпичак, О.В. Боднар, 2013

користання зерна не лише на світовому, а й внутрішньому ринку, висвітлити економічні переваги, які отримує Україна при цьому.

Виклад основних результатів дослідження. Дослідження товарної структури експорту України свідчить, що переважну його частину становить продукція сировинного характеру, що є складовою процесу виробництва у харчовій, переробній промисловостях, галузі машинобудування тощо. Зокрема, експорт сільськогосподарської продукції значно зріс і у 2012 році досяг

14,4 млрд грн (20,9%), тоді як надходження від традиційно домінуючих поставок чорних металів на світовий ринок склали лише 15,3 млрд грн (22,3%). Тобто, відбувається поступова трансформація спеціалізації України на світовому ринку. В структурі аграрного експорту найбільше зростання спостерігається по зернових культурах, які забезпечують половину валютних надходжень у цьому напрямі. Їх питома вага в загальному експорті зросла до 10,2% за 2012 рік порівняно з 2,6% за 2004 рік (табл. 1).

1. Товарна структура та динаміка експорту з України

Показник	2004 р.		2012 р.		Відношення 2012 р. до 2004 р., разів
	Сума, млн дол. США	Структура, %	Сума, млн дол. США	Структура, %	
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	648,5	2,0	961,3	1,4	1,5
02. М'ясо та їстівні субпродукти	177,6	0,5	315,9	0,5	1,8
04. Молоко та молочні продукти	446	1,4	612,4	0,9	1,4
II. Продукти рослинного походження	1135,9	3,5	9213,9	13,4	8,1
10. Зернові культури	842,8	2,6	6999,9	10,2	8,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	545,8	1,7	4211,5	6,1	7,7
IV. Готові харчові продукти	1140,7	3,5	3493,9	5,1	3,1
V. Мінеральні продукти	4324,4	13,2	7650,4	11,1	1,8
26. Руди, шлак, зола	679,4	2,1	3306,1	4,8	4,9
27. Палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки	3387,1	10,4	3639,7	5,3	1,1
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	13048	39,9	18889,8	27,5	1,4
72. Чорні метали	10765,6	33,0	15340,4	22,3	1,4
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3031,6	9,3	7026,7	10,2	2,3
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	2034,8	6,2	5963,5	8,7	2,9
Інші	6756,4	20,7	11398,8	16,6	1,7
Всього	32666,1	100,0	68809,8	100	2,1

Джерело: розрахунки авторів за даними статистичного збірника «Зовнішня торгівля України».

Протягом 2012 року кожна 11-та тонна зерна, яка продавалася на світовому ринку, була вітчизняного виробництва. За обсягами експорту ячменю та кукурудзи наша держава посідає 4-те місце, пшениці – 8-ме місце у світі [13].

Така ситуація має об'єктивні передумови, які полягають в отриманні досить високих валових зборів зернових, які у 2008/09 та 2011/12 МР досягли рекордних показників за історію зерновиробництва України, відповідно 53,3 та 56,7 млн т, а у 2013/14 МР очікується 62 млн т. При цьому внутрішній

ринок зерна не в змозі поглинути весь обсяг його пропозиції. Незважаючи на певне зростання обсягів внутрішнього попиту на зерно останніми роками, в основному за рахунок фуражного фонду, ємність внутрішнього ринку залишається низькою (табл. 2). Виходячи з цього, нині значні обсяги експорту зерна є цілком закономірним явищем, що «розвантажує» внутрішній ринок (у 2012/13 МР частка експорту у виробництві досягла 51%), дає змогу запобігти зниженню цін та забезпечити надходження валюти в країну і фінансових ресурсів в аграрний сектор.

2. Ємність ринку зерна в Україні

Показник	2010/11 МР	2011/12 МР	2012/13 МР
Ємність внутрішнього ринку, тис. т	25470	27830	28767
в т.ч. фуражний фонд	14400	15580	16215
Обсяг виробництва, тис. т	39271	56747	46216
Обсяг експорту, тис. т	12803	21953	23531
Частка експорту у виробництві, %	32,6	38,7	50,9
Частка фуражного фонду у виробництві, %	36,7	27,5	35,1
Виробництво на душу населення, кг	862,2	1245,8	1014,6

Джерело: розрахунки авторів за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та [3]

При цьому слід зазначити, що досягнення та утримання лідируючих позицій на світовому ринку за умов жорсткої конкуренції є тими здобутками, які втратити значно легше, ніж завоювати. Гірким досвідом України є непродуманість введення експортних квот на зерно, що призвело до втрати довіри зарубіжних партнерів до вітчизняного ринку та погіршення ділової репутації серед міжнародної спільноти. Ця ситуація була з успіхом використана експортерами Росії та Казахстану, які швидко зайняли вільну нішу у світовій торгівлі зерном. Така ситуація стосується будь-якого ринку. На фоні втрати України міжнародних позицій у металургійній сфері та зростаючих продовольчих потреб у світі аграрний експорт, в тому числі і

зернових, зараз є «золотою жилою» для нашої держави.

Проте, як переконує досвід США, Канади, Франції тощо, існує економічна доцільність диверсифікувати напрями використання виробленого зерна, що забезпечує вищу конкурентоспроможність держави за різної кон'юнктури світового ринку. Найбільші світові виробники та експортери зерна (табл. 3) при повному забезпеченні внутрішніх потреб у зерні та продукції тваринництва, вивозять не тільки зернові культури, а також постачають на світовий ринок молочну та м'ясну продукцію, біоетанол, для отримання якої використовується зерно, займаючи свою нішу у світовому розподілі праці [1,2]. Це відповідає вимогам успішного бізнесу „яйця в одну корзину не кладуть”.

3. Показники балансу зерна, молока та м'яса в окремих країнах світу за 2010 рік

Продукція	Виробництво, тис. тонн	Імпорт, тис. тонн	Експорт, тис. тонн	Фуражний фонд, тис. тонн*	Виробництво на душу населення, кг	Споживання на душу населення, кг*
Франція						
Зернові	68309	1943	34774	23493	1093,9	120
М'ясо**	5809	1497	1518	х	93,0	86,7
Молоко ***	24246	4768	10327	х	388,3	246,6
Канада						
Зернові	45651	2330	22774	19129	1355,6	116,2
М'ясо**	4457	634	1721	х	132,4	94,3
Молоко ***	8243	620	371	х	244,8	201
США						
Зернові	401670	5694	86956	143517	1305,4	108,2
М'ясо**	42168	1554	6309	х	137,0	120,2
Молоко ***	87474	1352	8078	х	284,3	255,6
Україна						
Зернові	39271	175	14239	13997	861,2	142,6
М'ясо**	2059	439	48	х	45,2	48,5
Молоко ***	11249	455	956	х	246,7	160,0

* Дані за 2009 рік.

** Споживання м'яса та м'ясопродуктів за виключенням тваринних жирів.

*** Споживання молока та молокопродуктів за виключенням масла.

Джерело: складено авторами за даними ФАО.

Наприклад, у Франції виробляється 1094 кг зерна на душу населення, що на 12% нижче кращих вітчизняних показників, частка експорту зерна у виробництві становить 51%. Рівень споживання м'яса у цій країні становить 86,7 кг, молока 246,6 кг, що відповідно на 78 та 54% більше ніж в Україні. Разом з тим Франція експортує тваринницьку продукцію – 1,5 млн тонн м'яса та 10,3 млн тонн молока. У Канаді виробництво зерна на душу населення складає 1355,6 кг, з яких 50% вивозиться з межі країни. При цьому країна забезпечує споживання м'яса на рівні 94 кг на одну особу та експортує 1,7 млн тонн цієї продукції.

Слід відмітити, що Україна уже має подібну практику господарювання, зокрема в 1990 році було вироблено 981 кг зерна на

душу населення, при чому його експорт становив лише 3 млн т, тоді як обсяги фуражного фонду – 28 млн т. При забезпеченні внутрішнього споживання м'яса на рівні 68 кг та молока – 373 кг за межі країни відповідної продукції було вивезено в 5,2 та 2,2 рази більше, ніж за 2012 рік.

Нині в Україні низька ємність внутрішнього ринку зерна зумовлена низьким рівнем купівельної спроможності населення. Так, споживання м'яса і м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів не досягає раціональних норм харчування (молоко – на 43 %, м'ясо – 34 %). Усунення цього недоліку зумовить значне використання зерна на внутрішньому ринку (табл. 4) та створення доданої вартості і робочих місць у країні.

4. Розрахунок внутрішніх резервів збільшення внутрішнього попиту на тваринницьку продукцію в Україні за даними 2012 року

№ з/п	Показник	М'ясо всіх видів	У тому числі			Молоко
			свинина	яловичина	м'ясо птиці	
1	Виробництво, тис. т	2210	701	389	1075	11378
2	Фонд споживання, тис. т	2481	962	397	1081	9804
3	Імпорт, тис. т	431	273	22	118	382
4	Споживання на одну особу, кг *	54,4	21,1	8,7	23,7	215,0
5	У тому числі за рахунок імпорту, кг	9,5	6,0	0,5	2,6	8,4
6	Структура фактичного споживання, %	100	38,8	16,0	43,6	х
7	Раціональна норма, кг	83,0	29,1	33,2	16,6	380,0
8	Структура раціональної норми, %	100	35,0	40,0	20,0	х
9	Частка імпорту у фонді споживання, %	17,4	28,4	5,5	10,9	3,9
10	Дефіцит споживання, тис. т *	1482	365	1117	х	7524
11	Внутрішні резерви збільшення внутрішнього попиту, тис. т *	1777	638	1139	х	7906

* Чисельність населення 45,6 млн осіб.

Джерело: розрахунки авторів за даними Державної служби статистики України.

Крім того, це дасть змогу зменшити імпорт неякісної тваринницької продукції. Обсяг імпорту молока та м'яса у 2012 році становив відповідно 382 та 431 тис. т, при чому із загального обсягу імпорту м'яса на свинину припадає 63%, а в раціонах при вирощуванні свиней основна складова це – кормове зерно, яке ми вивозимо.

Слід відмітити, що для закупівлі на світовому ринку продукції тваринного походження за 2012 рік Україною було витрачено 795 млн дол. США, а це 20% валютних надходжень від експорту кукурудзи.

Як зазначалося, продукція імпортується часто не належної якості. Підтвердженням

цьому є той факт, що вона завозиться в Україну за тисячі кілометрів, а реалізується на 25–30% дешевше вітчизняної сировини. Це пояснюється низькою купівельною спроможністю нашого населення. Така продукція, на жаль, знаходить споживача, що значно погіршує конкурентоспроможність українського товаровиробника більш якісної тваринницької продукції та здоров'я вітчизняних споживачів цієї продукції.

За нашими розрахунками, резерв збільшення фонду споживання м'яса в Україні за умов 2012 року за рахунок підвищення купівельної спроможності та споживання продуктів харчування на рівні раціональних норм

складатиме 1777 тис. т, зокрема яловичини – 1139, свинини – 638, молока – 7906 тис. т (див. табл. 4). Слід відмітити, що при повному забезпеченні внутрішніх потреб у тваринницькій продукції, за умов пропозиції на ринку зерна у 2012/13 МР обсяги його експорту склали б лише 13,6 млн т.

У міру підвищення купівельної спроможності населення виникає необхідність розширити напрями використання зерна: задоволення власних потреб на рівні раціональних норм, включаючи продукцію тваринництва, експорт зерна та тваринницької продукції, використання зернових на біоетанол. Це зумовить отримання продукції із значно вищою доданою вартістю.

В Україні вже існує досвід переорієнтації із експорту сировинних ресурсів, зокрема насіння соняшнику, на експорт соняшnikової олії, продукції з більшою доданою вартістю. Такий підхід дав змогу одержати у 2012 році 4 млрд дол. валютних надходжень, а це 28% у структурі аграрного експорту України. Крім того, це активізувало надходження інвестицій в олійножирову промисловість, збільшило тут кількість робочих місць, а відтак сприяло виходу з кризи цієї галузі.

Для визначення доданої вартості при експорті зерна та при використанні його для виробництва продукції тваринництва ми застосували існуючу методика побудови Системи національних рахунків України, згідно з якою валова додана вартість визначається як різниця між випуском продукції та проміжним споживанням. У свою чергу під випуском продукції слід розуміти вартість товарів і послуг, які виробляються в економіці та оцінюються за ринковими цінами, або цінами, еквівалентними ринковим. Проміжне споживання визначається як вартість товарів

і послуг, які повністю використовуються в процесі виробництва протягом звітного періоду.

Складові доданої вартості такі:

оплата праці робітників, що являє собою сукупну винагороду (у натуральній чи грошовій формі), яка виплачується роботодавцями за виконану роботу;

податки за здійснення виробничої діяльності за виключенням субсидій на виробництво;

споживання основного капіталу, що являє собою вартість основних фондів, що використовуються в процесі виробництва у звітному періоді;

валовий прибуток, який включає в себе відсотки по кредиту, ренту, що виплачується за користування землею та ресурсами надр [9].

Вартісна оцінка експорту згідно з Національними рахунками здійснюється за цінами FOB, тобто в цінах на внутрішньому митному кордоні, які включають внутрішні транспортні витрати та торгові націнки, пов'язані з доставкою товарів у порт, а також податки за виключенням субсидій.

Формування доданої вартості в процесі руху зерна від елеватора до порту досліджено через ланцюг інфраструктурних витрат та доходів від реалізації зернових за експортними контрактами.

Аналіз інфраструктурних витрат свідчить, що транспортні витрати та оплата послуг займають близько 95% всіх витрат (табл. 5). Згідно з Національними рахунками України протягом 2011 року за цими видами діяльності частка доданої вартості у загальному випуску становить близько 51%. Отже, у ланцюгу витрат, пов'язаних з рухом зернових на експорт, частка створеної доданої вартості складає близько 48%.

5. Інфраструктурні витрати при реалізації зерна на експорт (умова поставки FOB) станом на липень 2013 року

№ п/п	Статті витрат	Вартість на 1 тону зерна, грн	Структура, %
1	Зберігання на лінійному елеваторі (0,5 місяця)	14,0	3,2
2	Відвантаження на залізничний транспорт	45,0	10,4
3	Зважування	8,0	1,8
4	Сертифікація:		
	Сертифікат якості (видає Державна хлібна інспекція)	3,2	0,7

	Карантинний сертифікат (видає Державна інспекція з карантину рослин) та послуги лабораторії	7,5	1,7
	Ветеринарний сертифікат (видає служба Державного ветеринарного контролю, необхідний для відвантаження лише фуражного зерна) та послуги лабораторії	4,0	0,9
5	Маневрові роботи, додаткові збори по станції	4,6	1,1
6	Транспортні витрати *	180,0	41,5
7	Сертифікація та митне оформлення в порту	10,0	2,3
8	Транспортно-експедиторські послуги в порту	8,0	1,8
9	Перевалка продукції в порту	136,0	31,3
10	Фумігація	5,7	1,3
11	Сертифікат якості сюрвеєра	8,0	1,8
12	Всього витрат	434	100,0

* Транспортні витрати враховують відстань перевезення зерна з Черкаської області до Херсонського морського порту.

Джерело: дослідження авторів за даними А. Педорченко ДП „Сангрант плюс”.

Нині однією з особливостей формування доданої вартості при експорті зерна товарних позицій 1001 – 1008 згідно з УКТ ЗЕД є те, що відповідно до Податкового кодексу України ці операції тимчасово до 1 січня 2014 року звільняються від оподаткування податком на додану вартість. Після закінчення обмежувального терміну вони підлягають оподаткуванню за нульовою ставкою. За цих умов суми податку, сплачені у зв'язку з придбанням продукції, яка в подальшому призначається для експорту, не відносяться до податкового кредиту та відповідно, згідно з нормами ст.200 Податкового кодексу України не підлягає бюджетному відшкодуванню [11]. Це призвело до зниження динаміки внутрішніх закупівельних цін на зернові, оскільки зернотрейдери компенсують свої витрати за рахунок товаровиробників.

Зіставлення варіантів формування доданої вартості були зроблені при різних точках

відліку. Зокрема, при безпосередньому експорті уже заготовленого зерна або за умов його переробки у продукцію тваринництва. Також було досліджено формування сукупної доданої вартості, яка враховує процес виробництва зерна та подальший його рух на експорт або використання у тваринницькій галузі.

Для спрощення сприйняття розрахунки були проведені на прикладі 100 тис. тонн зерна. Співвідношення між видами зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза) було прийнято на рівні фактичної структури експорту цих видів зернових.

У результаті дослідження визначено (табл. 6), що додана вартість при експорті уже виробленого зерна згідно з прийнятою структурою (з розрахунку на 100 тис. т) становить 24,5 млн грн, а це 15% вартості експортованого зерна.

6. Формування доданої вартості при експорті уже заготовленого зерна (за умов 2013 року)

№ з/п	Показник	Зернові всього	Пшениця	Ячмінь	Кукурудза
1	Кількість продукції, тис. т	100	23	11	66
2	Ціна EXW, грн за 1 т з ПДВ		1390	1440	1080
3	Ціна FOB, грн за 1 т		1880	1960	1536
4	Вартість зерна за експортними цінами, тис. грн	166176	43240	21560	101376
5	Всього витрат, понесених експортерами, тис. грн	43400	9982	4774	28644
6	Частка доданої вартості у витратах, понесених експортерами, %		48	48	48

7	Сума доданої вартості у витратах, понесених експортерами, тис. грн	20832	4791	2291	13749
8	Прибуток від експортної діяльності, тис. грн	3686	1288	946	1452
9	Загальна сума доданої вартості, створена при експорті зерна, тис. грн	24518	6079	3237	15201
10	Частка доданої вартості у виручці експортера, %	15	14	15	15

Джерело: розрахунки авторів. Ціни на зернові станом на вересень 2013 р. за даними: <http://agrotender.com.ua>, <http://www.agrochart.com>.

Особливістю формування доданої вартості при виробництві молока або свинини в Україні є те, що нині переважна її частина виробляється в особистих підсобних господарствах, зокрема у 2012 році ці показники становили 78% молока та 57% м'яса свиней. Різний рівень техніко-технологічної озброєності виробництва та рівень продуктивності праці в особистих підсобних господарствах та великотоварних сільськогосподарських підприємствах зумовлюють різне співвідношення між живою і уречевленою працею та відповідно різну частку доданої вартості у випуску продукції. За нашими розрахунками, наведеними в табл. 7, впродовж 2012 року в Україні частка доданої вартості при

виробництві молока становить 50,3%, при виробництві м'яса свиней – 40,3%. Проте амортизаційні відрахування, які за методикою побудови Системи національних рахунків є складовою доданої вартості, існують значною мірою при виробництві у сільськогосподарських підприємствах, однак мізерний їх розмір в особистих підсобних господарствах, що певною мірою усуває протиріччя між розміром доданої вартості і продуктивністю праці.

При цьому слід відзначити, що за умов переоцінки основних фондів у сільськогосподарських підприємствах амортизаційні відрахування збільшаться в 5 разів, що значно вплине на розмір доданої вартості [12].

7. Розрахунок частки доданої вартості при виробництві молока та м'яса свиней за умов 2012 року з урахуванням фактичної структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах

№ з/п	Показник	Молоко	М'ясо свиней
Сільськогосподарські підприємства			
1	Виробнича собівартість, млн грн	5830,2	5890,2
2	Витрати на оплату праці і соцвідрахування, млн грн	1435,9	683,8
3	Сума амортизації, млн грн	235,2	296,4
4	Інші загальновиробничі витрати, в т.ч. плата за оренду майнових паїв, фіксований сільськогосподарський податок, млн грн	232,1	157,0
5	Випуск продукції в цінах виробників, вкл. ПДВ, млн грн	7923	7616
6	у тому числі ПДВ	1320	1269
7	Випуск продукції в цінах виробників без ПДВ, млн грн	6603	6347
8	Рівень товарності, %	91	89
9	Повна собівартість, млн грн	5871,6	5537,1
10	Прибуток від реалізації, млн грн	137,0	111,5
11	ПДВ на новостворену продукцію, млн грн	373,8	224,7
12	Загальна сума доданої вартості, млн грн	2414	1473,4
13	Частка доданої вартості у випуску продукції сільськогосподарськими підприємствами, %	30,5	19,3
14	Частка сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва, %	22	43
Особисті селянські господарства			
15	Частка ОСГ у структурі виробництва, %	78	57
16	Частка доданої вартості у випуску продукції в ОСГ, %	56	
17	Скоригована частка доданої вартості у випуску продукції, %	50,3	40,3

Джерело: розрахунки авторів за даними статистичного бюлетеня «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах», [7, 8] з використанням методики [9].

Розрахунок доданої вартості при використанні зернових у тваринницькій галузі за умови, що зерно для годівлі уже вироблене, були проведені у двох напрямках: окремо при виробництві молока або свинини.

Перший напрям. При використанні 100 тис. т зерна можна виробити 260 тис. т молока, а з урахуванням частки концентрованих кормів, що фактично склалася у раціонах, отримати 132,8 млн грн доданої вартості (табл. 8), що у 5,4 раза більше порівняно із експортом зернових. Крім того, це дасть змогу додатково створити 930 робочих місць за умов виробництва в спеціалізованих молочних комплексах.

Другий напрям. При використанні 100 тис. т зерна можна виробити 18 тис. т м'яса свиней, а з урахуванням частки концентрованих кормів, що фактично склалася у раціонах, отримати 163,4 млн грн доданої вартості (табл. 8), що у 6,7 раза більше порівняно із експортом зернових. Додаткова кількість робочих місць при цьому – 440 одиниць. Звісно, це при виробництві в спеціалізованих відгодівельних комплексах з високим ступенем механізації. За умов вирощування в особистих селянських господарствах кількість зайнятих збільшується в рази.

8. Формування доданої вартості при використанні у тваринництві уже заготовленого зерна за умов 2012 року (з розрахунку на 100 тис. т зерна)

Показник	Молоко	М'ясо свиней
Обсяг продукції, що можна отримати при використанні 100 тис. т зерна, тис. т	260	18
Ціна реалізації 1 тонни продукції з ПДВ, грн	2962	21773
Частка доданої вартості, %	50,3	40,3
Сума доданої вартості на 1 тонну, грн	1489,9	8774,5
Витрати кормів на виробництво одиниці продукції, корм. од.	1,12	5,37
Питома вага концентрованих кормів у структурі годівлі, %	31,2	95,9
Витрати концентрованих кормів на виробництво одиниці продукції, корм. од.	0,35	5,15
Сума доданої вартості, що припадає на зерно, грн	464,8	8414,7
Сума доданої вартості з розрахунку на 1 тонну зерна, грн	1328	1634
Сума доданої вартості з розрахунку на 100 тис. тонн зерна, тис. грн	132800	163400

Джерело: розрахунки авторів.

За нашими розрахунками, при подальшій переробці м'яса і молока на підприємствах харчової промисловості збільшення доданої вартості, створеної в межах країни, може становити по м'ясу в 9,4 раза, по молоку – в 8,8 раза більше порівняно з експортом зернових. В цілому результати порівняльного аналізу доданої вартості, створеної при експорті уже виробленого зерна та при його переробці на продукцію тваринництва, представлені на рисунку.

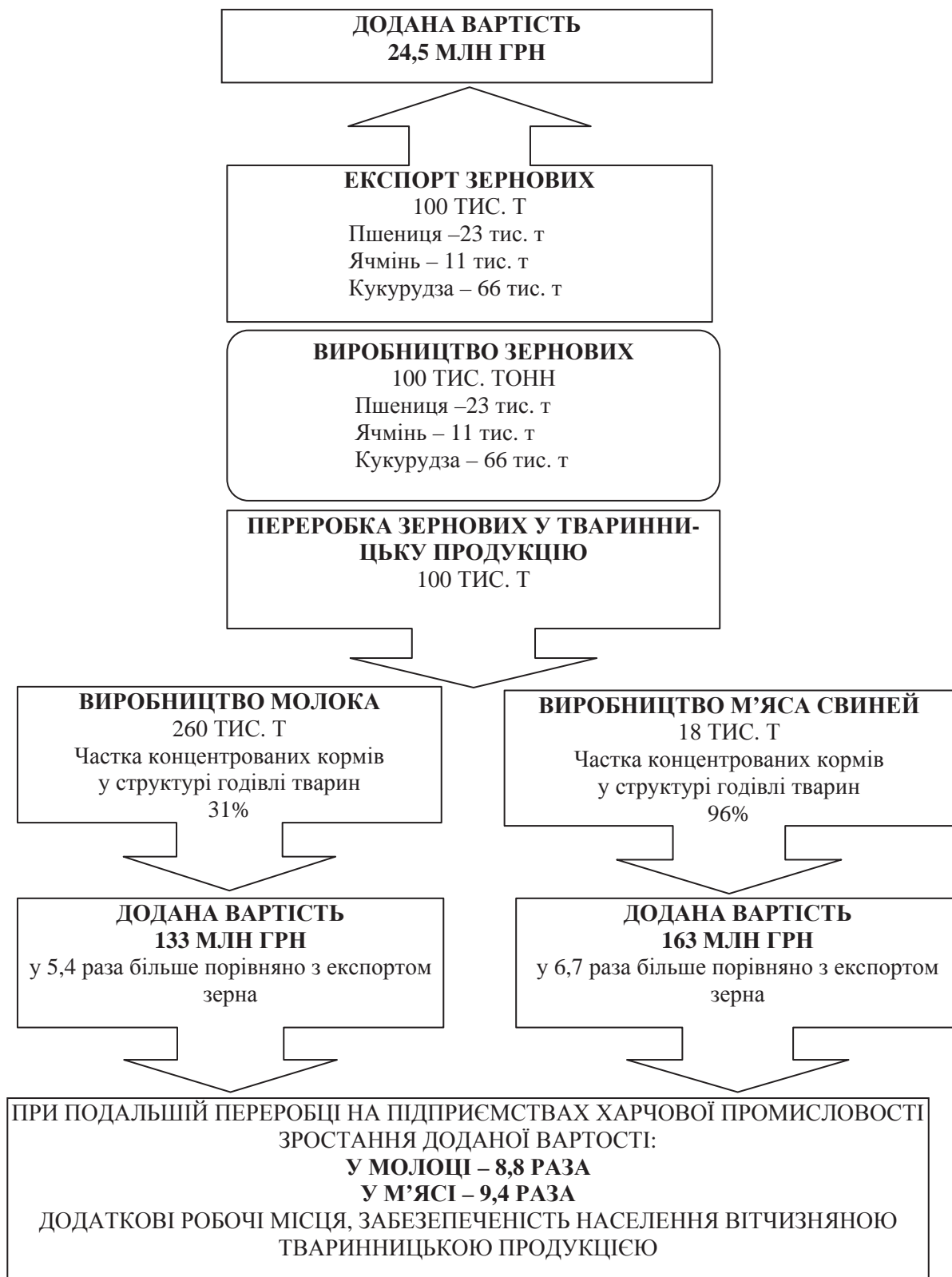
Крім того, нами зроблені розрахунки сукупної доданої вартості, які передбачають точку відліку, починаючи від виробництва зерна. Дослідженнями встановлено, що сукупна додана вартість, створена при виробництві зерна та його переробці на молоко чи м'ясо з урахуванням фактичної структури виробництва продукції тваринництва за категоріями господарств, перевищує сукупну додану вартість, створену при виробництві

зерна та його експорті у 2,2 та 2,5 раза для молока чи м'яса відповідно.

Ще одним напрямом використання зернових всередині країни, особливо за умов енергетичної залежності нашої держави, залишається переробка їх у біоетанол. Так, у США, які є найбільшим виробником паливного етанолу у світі (54%), щороку заощаджується понад 30 млрд дол. на імпорті нафтопродуктів. Правда, на наше переконання, реалізацію і цього стратегічного напрямку використання зернових необхідно розглядати через призму першочерговості повного забезпечення власних потреб у продуктах харчування. Нами розроблені методичні підходи щодо визначення порогів економічної доцільності переробки зернових колосових, кукурудзи на біоетанол в Україні [4, с.309–337]. Запропонований алгоритм розрахунку передбачає зіставлення ефективності використання зерна на експорт або пе-

реробку його на біоетанол. Пороговим критерієм при цьому прийнята ціна 1 тонни традиційного бензину А-95 на автозаправ-

ках України, бареля сирої нафти на біржах світу, ціна біоетанолу з урахуванням використання побічних продуктів.

Порівняльний аналіз створення доданої вартості при експорті вже заготовленого зерна або його переробці у молоко чи м'ясо свиней для повного забезпечення потреб на рівні раціональних норм харчування

Висновки. Нині Україна експортує значну частину зернових і за сучасних умов це виправдано незважаючи на те, що тут втрачається частина доданої вартості, оскільки експортується сировина. Дослідженнями встановлено, що при точці відліку використання уже виробленого зерна на виробництво молока сума отриманої доданої вартості у 5,4 рази більша, порівняно з його експортом, а за умови використання зерна для виробництва м'яса свиней збільшення становить відповідно 6,7 рази. При подальшій переробці на підприємствах харчової промисловості зростання доданої вартості у молоці складає 8,8 рази, а у м'ясі свиней – 9,4 рази.

Крім того, визначена сукупна додана вартість, що передбачає точку відліку, починаючи від виробництва зерна до його переробки в молоко чи м'ясо з урахуванням фактичної структури виробництва продукції тваринництва за категоріями господарств, перевищує аналогічний показник від вирощування збіжжя до його експорту в 2,2 і 2,5 рази для молока чи м'яса відповідно. При цьому ми змушені завозити значну частину неякісної тваринницької продукції, при виробництві якої використовується зерно, яке ми вивозимо. Це зумовлено тим, що нині будівництво тваринницьких комплексів для розширення виробництва тваринницької продукції, на жаль, проблематично – відсутні належні фінансові ресурси, мало того, для цього потрібний час.

За цих умов пропонується використовувати тваринницькі приміщення та трудові ресурси, наявні в особистих селянських господарствах, де нині виробляється переважна частина свинини та молока. Доцільно передати сюди у вигляді товарного кредиту необхідну кількість зернофуражу і молодняка

тварин. Взаєморозрахунок здійснювати живою вагою відгодованих тварин. Безперечно, що це є тимчасовим заходом. Але лише таким чином нині ми зможемо оперативної: уникнути завезення неякісної м'ясної продукції; послабити безробіття на селі; підвищити доходи селян; збільшити виробництво якісної вітчизняної тваринницької продукції і збільшити додану вартість, яку ми втрачаємо.

Слід відмітити, що за умов «недоїдання» Україна має певну перевагу над державами, в яких споживання продуктів харчування на високому рівні, оскільки у нашій країні при забезпеченні належної купівельної спроможності буде гарантований внутрішній ринок збуту. Не потрібно вирішувати проблему, де реалізовувати вироблену продукцію в межах забезпечення раціональних норм харчування населення України.

В подальшому потребують також дослідження щодо визначення розміру доданої вартості при експорті продукції тваринництва. Особливості цих розрахунків будуть визначатися асортиментом, якістю та глибиною переробки молочної та м'ясної продукції.

Ще одним переконливим доказом переважної ефективності експорту продукції глибокої переробки над сировинними ресурсами є відмова України від експорту насіння соняшнику на користь соняшникової олії та досягнення лідерської позиції у світі за обсягами торгівлі цією продукцією.

Крім того, необхідно зіставляти ефективність використання зерна на експорт або переробку його на біоетанол для пошуку можливостей вирішення питання енергетичної залежності нашої держави.

Список використаних джерел

1. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції рослинництва / [Шпичак О.М., Лупенко Ю.О., Присяжнюк М.В. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 516 с.
2. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції тваринництва / [Шпичак О.М., Лупенко Ю.О., Присяжнюк М.В. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 250 с.
3. Баланси сільськогосподарської продукції та продовольства / [Лупенко Ю.О., Шпичак О.М., Месель-Веселяк В.Я. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.
4. Економічно-організаційні засади виробництва біопалива як напрям оптимального вирішення енергетичних та продовольчих проблем в Україні / Шпичак О.М., Стасіневич С.А., Куць Т.В. та ін.; за ред. академіка НААН України О.М. Шпичака. – К. : Нічлава, 2011. – 410 с.
5. Концепция формирования ценового и финансово-кредитного механизма в АПК [ред. кол.: В.Р. Боев и др.]. – М. : РАСХН, 1994. – 34 с.
6. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И. И. Лукинов. – М. : Изд-во «Экономика», 2002. – 567 с.

7. Матеріали дослідження діяльності особистих селянських господарств у тваринництві за 2012 рік в цифрах, графіках, діаграмах / І. М. Демчак, Д. М. Микитюк, І. В. Свиноус та ін. – К. : НДІ "Укргропромпродуктивність", 2013. – 50 с.
8. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції / Шпичак О.М., Саблук П.Т., Ситник В.П. та ін.; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 236 с.
9. Национальные счета: практический вводный курс : Методологические исследования. Департамент по экономическим и социальным вопросам Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк, 2006. – 165 с.
10. Пасхавер Б.Й. Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку / Б.Й. Пасхавер // Економіка України . – 2007. – №12. – С. 51–61
11. Податковий кодекс України // Голос України від 04.12.2010 – № 229 / № 229-230 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
12. Цап В. Д. Формування витрат виробництва з урахуванням вартості основних фондів та амортизаційної політики в аграрному секторі економіки / В.Д.Цап // Економіка АПК. – 2013. – №9. – С. 131–135.
13. Четверть від усього експорту України – аграрна продукція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-partners.org/?p=1935>.
14. Dolan K. C. Value chains and upgrading: The impact of UK retailers on the fresh fruit and vegetables industry in Africa / Dolan K. C., Humphrey J // Journal of Development Studies. – 2000. – Vol. 37. – No. 2. – pp. 147-176.
15. Gereffi G. The Value of Value Chains / Gereffi G. Kaplinsky R. (eds.) // IDS Bulletin. – 2001. – Vol. 32. – № 3.
16. Kaplinsky R. Spreading the gains from globalisation: What can be learned from value chain analysis? // Journal of Development Studies. – 2000. – Vol. 37. – No. 2. – pp 117-146
17. Morris M. Creating Value Chain Co-operation / Morris M. Gereffi G., Kaplinsky R. (eds.) // IDS Bulletin. – 2001 – Vol. 32. – No. 3.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2013 р.

* * *

Новини АПК

Кооперативи одержать від держави елеватори та обладнання для збуту продукції

Кооперативи одержать у лізинг спеціальні автолавки для збуту фермерської продукції в містах. Також в Україні розбудують мережу кооперативних елеваторів для фермерів, щоб знизити вартість логістичних послуг. Про це повідомив Міністр аграрної політики та продовольства України Микола Присяжнюк на зустрічі з лідерами фермерського руху.

«Питання збуту зерна залишається одним з найактуальніших. Ми постійно влаштовуємо зустрічі з зернотрейдерами. Однак проблеми виробників зерна є першочерговими. Так, ми вже зменшили вартість фітосанітарних сертифікатів на зерно. Також працюємо над здешевленням перевезень «Укрзалізниці», послуг припортових елеваторів. Однак цього замало. Якщо виробники зерна об'єднаються в кооперативи, то одержать додаткову допомогу від держави», – наголосив Міністр.

Микола Присяжнюк зазначив, що в Україні необхідно створювати кооперативні елеватори. Наразі відпрацьовується модель фінансування їхнього будівництва. За словами Міністра, такі елеватори можна розміщувати біля точок відправлення зерна, щоб уникнути додаткового перевантаження.

Микола Присяжнюк нагадав про можливість збуту іншої сільгосппродукції через заготівельно-збутову мережу «Рідне село». «Пілотний проект «Рідне село» привабливий і для вас, і для споживача. Так, у містах створять збутові точки. А кооперативи одержать у лізинг необхідне обладнання для організації пунктів збору продукції. Це будуть спеціальні автолавки для продажу молока, м'яса, овочів та фруктів», – зазначив Міністр.

Микола Присяжнюк закликав фермерів подавати заявки на одержання цієї техніки для організації заготівельних пунктів. Після цього буде визначено перші 3-4 області для реалізації проекту.

Прес-служба Мінагрополітики України